

Manisa İli Yunt Dağı Köylerinde Çiftçilerin Tarımsal Üretime Yaklaşımlarını Etkileyen Faktörlerin Analizi¹

Özlem KARAHAN UYSAL
Ege Üniversitesi, Ziraat Fakültesi,
Tarım Ekonomisi Bölümü
ozlem.uysal@ege.edu.tr

Öz

Yuntdağı köylerinde çiftçilerin tarımsal üretime yaklaşımlarını etkileyen faktörler sıralı logit modeller yardımıyla belirlenmeye çalışılmıştır. Tutum ölçeği sorularına alınan yanıtlar, çiftçilerin çiftçilikten pek memnun olmadıkları; çocuklarının çiftçiliğe devam etmesini “hiç” istemedikleri; tarımsal faaliyetin temel ihtiyaçlarını “kısmen” karşılayabildiğini düşündükleri; ve çoğunun çiftçilik mesleğinden “vazgeçebilecekleri” yönünde bulgular ortaya koymuştur. Çiftçilerin öncelikle üretim masraflarını minimize etmeyi hedefledikleri, bunu sırasıyla riski minimize etme ve varlıklarını elinde tutarak gelecek kuşaklara bırakma hedeflerinin izlediği belirlenmiştir. Sıralı Logit modeller, çiftçilikten memnuniyet düzeyinin eğitim görülen yıl sayısı ile ters, işletme arazi genişliği ile doğru yönlü ilişki içinde olduğunu ortaya koymuştur. İşletme arazisinin daha geniş olması, çiftçiler için mevcut varlıklarını koruma hedefinin önemini arttırırken; işletmede yer verilen bitkisel üretim dalı sayısının bu eğilim ile ters yönlü ilişki içinde olduğu saptanmıştır. Toplam gelirden tarımsal gelir payının yüksek olmasının, yenilikçilik ve kredi kullanımı gibi yüksek gelir vadeden girişimlere yönelimi arttırdığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yunt Dağı, Çiftçi Tutum ve Davranışları, Sıralı logit

¹ Çalışmada kullanılan veriler yazar tarafından, bir Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ve T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı ortak projesi olan “Dağlık Alanlardaki Yerleşimlerin Sosyal ve Ekonomik Durumlarının İyileştirilmesi ve Katılımcılığın Geliştirilmesi: Yuntdağı Modeli” projesi bünyesinde yürütülmüş olduğu uzmanlık görevi kapsamında derlenmiştir. Sağladıkları maddi kaynak ile çalışmanın gerçekleştirilmesine vesile olan bu kurumlara teşekkürlerimi sunarım. Çalışma sadece yazarın görüşlerini yansıtmakta olup, adı geçen kurumların bu çalışmada yer alan bilgiler ve onların olası ikincil kullanımları ile ilgili herhangi bir sorumluluğu bulunmamaktadır. Araştırma projesindeki görevimi kendisiyle beraber yürütmüş olduğum merhum Dr. Bekir Fikri Aksoy’a teşekkürü borç bilirim. Araştırma anketlerinin gerçekleştirilmesi sırasında değerli zamanlarını ve konukseverliklerini esirgemeyen Yunt Dağı çiftçilerine ve anket çalışmasında görev alan anketör ekibine içten teşekkürlerimi sunarım.

Analysis of the Factors Effecting Farmers' Approaches to Agricultural Production in the Villages of the Yunt Mountain in Manisa Turkey

Abstract

Factors effecting farmers' approaches to agricultural production in the villages of the Yunt Mountain were analysed using ordered logit models. Answers to attitude scale questions revealed that, farmers were poorly satisfied by farming; they did not want their children to inherit farming; they thought agricultural production could only partially satisfied their basic economic needs; and most of them could possibly quit farming. While, in terms of agricultural objective, farmers primarily targeted minimization of the production costs, this is followed by, minimization of the risks and preservation of the currently owned assets for future generations. According to the ordered logit models, the level of satisfaction of farming was influenced negatively by the number of the years of education, and positively by the size of the farm land. While larger farm land size increased the priority attached to the preservation of the assets for the future; the number of plants produced was negatively related with this target. The higher the share of agricultural income in the total income, the higher the bent to risky and profitable acts such as renovation and credit use.

Keywords: Yunt Dağı, Farmers' Attitudes and Behaviors, Ordered logit

1. Giriş

Tarım sektörünün, ülkelerin ekonomik, sosyal, kültürel ve politik yaşamlarındaki kritik rollerinin yanı sıra, iklim değişikliği ve doğal kaynaklar üzerindeki nüfus baskısına bağlı olarak artan stratejik önemi, isabetli tarım politikalarının belirlenmesini ve doğru şekilde uygulanmasını şiddetli bir ihtiyaç haline getirmektedir. Tarım sektöründe olumlu yönde değişimin başarılması, ancak çiftçilerin işbirliği ile mümkün olup; bu işbirliğinin sağlanmasında, çiftçi davranışlarının analizi büyük önem arz etmektedir. Nitekim, ekonomi politikasının, “ekonomik birimlerin davranışlarını, zorlama, teşvik ve ikna yöntemlerini kullanarak ulaşılmaması istenen amaçlar ve bunun sayısal görünümü olan hedeflerle uyumlu hale getirme çabası” şeklindeki tanımı (Erkan, 1990), sektörde paydaşların davranışlarını analiz etmenin önemini ortaya koymaktadır.

Hatta, son on, onbeş yılda, bu anlayışın da ötesine geçilerek, herhangi bir alanda etkin politikalar ortaya konulabilmesi için, politika yapım sürecinde paydaş katılımının önemi üzerinde durulmaktadır (Hemmati, 2002). Paydaş katılımının faydaları, başarılı olmaya aday politikaların tasarımı için bilgi ve kaynak temini ile uygulama aşamasında da işbirliği olarak sıralanmaktadır (Schalk, 2011). Etkili paydaş katılımını sağlamada önemli araçlardan birinin de,

paydaş davranışlarının analizi olduğu açıktır. Nitekim, günümüzde ekonomistler de davranışsal öğelerin üzerinde gün geçtikçe daha fazla durmakta, davranışsal iktisat artan şekilde popülerlik kazanmaktadır (Can, 2012).

Çiftçi davranışlarının, ekonomik, sosyal, kültürel, politik ve coğrafi olmak üzere oldukça geniş bir yelpazede etkileyene sahip olduğu ifade edilebilir. Ataerkil aile biçiminin kırsalda varlığını hala önemli ölçüde sürdürmesi, üretim sisteminin doğaya bağlılığı, insanlar arası ilişki ve etkileşim sistemlerinin özgünlüğü gibi nedenlerle, kırsal kesimde başlıca ekonomik aktör durumundaki çiftçinin ekonomik kararlarında rasyonelliğin ötesinde, bu davranışsal öğelerin de belirgin yansımaları olacaktır. Tüm bunlar, kırsaldaki tutum ve davranışların etkin işletmecilik ve politika önerileri geliştirmeyi amaçlayan ekonomistler tarafından da dikkatle incelenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Tarım kesiminde gelir seviyesinin düşük, işin ağır ve ilave kazanç olanaklarının sınırlı olması nedeniyle, özellikle gençlerin, kırsaldan kaçış eğiliminde olduğu bilinmektedir. AB’de, bu eğilimin ortaya çıkardığı sakıncaları gidermek amacıyla dağlık bölgelerde yaşayan halkın buldukları bölgelerde kalmalarını sağlayacak destekleme politikaları uygulanmaktadır. Geniş bir coğrafyaya sahip ve kırsal kesimde hala yüksek oranda nüfus barındıran Türkiye’de de, dağlık bölgelerde yaşayarak, geçimini burada sağlayan nüfus oldukça fazladır. Bu nüfusun genelde orta yaş üzerinde bulunan, eğitim düzeyi düşük, kentlere göç etmeyi bilinçli veya zorunlu olarak tercih etmeyen kişilerden oluştuğu görülmektedir. Bir taraftan bu dezavantajlı bölgelerdeki insanların geçimlerini sürdürebilmeleri, diğer taraftan da bu yörelerdeki kaynak potansiyelinden etkin olarak yararlanılabilmesi için, dağ köylerinin politika yapıcılar tarafından dikkatle ele alınması gerekmektedir. “Sürdürülebilir dağ yönetimi” konusunun tüm dünyada önem kazanmasının gerisinde de bu gerekçeler yatmaktadır.

Ekonomik araştırmalarda insan unsuru giderek daha merkezi bir konuma gelirken, tarım ekonomisi alanında da, gerek çiftçi, gerekse tüketici davranışının analizine yönelik araştırma sayısı artmaktadır. Literatürde çiftçilerin tutum ve davranışlarının modellenmesine ve nedensellik ilişkilerinin belirlenmesine yönelik kantitatif yöntemlere dayalı çalışmalar yapılmıştır (Adrian vd., 2005; Adrian, 2006, Bayard ve Jolly, 2007). Avusturya’da çiftçilerin tarım sektörüne ve çevreye yönelik davranışları araştırılmıştır (Vogel, 1994). Avustralya’da Kuehne (2009) “Kâr maksimizasyonunun çiftçi davranışlarını açıklamakta niçin yetersiz kaldığı?” ve “Daha iyi bir açıklamanın nasıl yapılabileceği?” sorularını yanıtlamak üzere; çiftçilerin aile, arazi, sulama, yaşam biçimi ve kârlılığa ilişkin değer yargılarının davranışlar üzerindeki etkilerini araştırmıştır. Almanya, İngiltere ve Portekiz’de çiftçilerin gelecekte tarımsal üretim faaliyetine devam etme eğilimleri, beklentileri, yeni bir üretim

dalına yer vermeye yönelik tutum ve davranışları (Sottomayor vd., 2011). Çiftçi tutumlarına ilişkin araştırmalarda genellikle doğrudan çiftçilerden derlenen anket verilerin analizi yoluna gidilmekle beraber, farklı yaklaşımlara da rastlanmaktadır. Hallam ve diğerleri (2012) İskoçya Hükümeti adına yürüttükleri araştırmada, çiftçilerin iklim değişikliğine yönelik davranışlarını olumlu yönde etkileyecek yöntemleri saptamaya çalışılmışlardır. Konu ile ilgili kapsamlı literatür taramasına ve ilgili resmi ve sivil kuruluşları temsil eden fikir önderleri ile görüşmelere dayanan çalışmada, doğru politikalar ve yayım yöntemleri için öneriler üretilmiş, çiftçi davranışlarını etkileyen teorik ve pratik unsurlar detaylı olarak tartışılmıştır.

Türkiye’de çiftçinin tarımsal faaliyetin içerdiği risklere yönelik davranışlarının incelendiği çok sayıda çalışma bulunmakla beraber, tarımsal faaliyetlerin farklı yönlerine ilişkin davranış ve tutumların birarada incelendiği çalışmaların sayısı sınırlıdır. **Boyacı (2000)**, İzmir’in Çeşme ilçesinde çiftçilerin tarımda kalma eğilimlerini incelemiştir. Çalışmada çiftçi anketi ile derlenen veriler parametrik ve parametrik olmayan testler kullanılarak yorumlanmıştır. Yörede miras ve turizm nedeniyle tarım arazilerinin son 20 yılda yoğun olarak satıldığı, araştırmanın gerçekleştirildiği yıllarda enginar, sebze ve kavun üretiminin arttığı, anason ve tütün üretiminin ise bu ürünlere yönelik tarım politikası değişiklikleri ile bağlantılı olarak terk edildiği saptanmıştır. Yarı-zamanlı çiftçiliğin ve kira arazi işleme eğiliminin Türkiye’nin diğer yörelerine göre yüksek olduğu; ancak, turizm baskısı ve ekolojik koşullardan kaynaklanan sorunlara rağmen çiftçilerin çoğunluğunun tarımda kalmayı planladıkları tespit edilmiştir. Çiftçilerin arazilerde yol, sulama ve elektrifikasyon gibi sorunlarının bulunduğu; ve üretim tekniği, pazarlama, örgütlenme ve kredi temini konularında bilgilendirilme ve desteğe gereksinim duydukları saptanmıştır. **Işın (2001)**, Manisa Merkez ilçe ve İzmir’in Menemen ve Torbalı ilçelerindeki karma işletmelerde mevcut yapıyı, üretim dallarını belirlemede üreticilerin davranış biçimlerini etkileyen faktörleri ve üreticilerin planlama konusundaki görüşlerini incelemiştir. Üreticilerin büyük bir çoğunluğunun üretim kararlarını alırken hiç kimseye danışmadıkları ve belirsizlikleri önlemek için ürün çeşitlendirmesi yaptıkları belirlenmiştir. Ürün fiyatları, maliyetler ve hava koşullarındaki belirsizlikler üretim kararlarını güçleştiren en önemli faktörler olarak ortaya çıkmıştır. Üretim dalı seçim kararında, küçük işletmelerde sermaye, büyük işletmelerde ise üretim dallarının işgücü isteklerinin belirleyici olduğu ortaya konulmuştur. Küçük işletmelerde çoğunlukla aile işgücüne dayalı, tütün, sebze gibi ürünler tercih edilirken; büyük işletmelerde bu tür ürünlere çok az yer verildiği saptanmıştır. Ürünün satış garantisi ve fiyatın da üretim dalı tercihi önemli faktörler olduğu, fiyatı düşen ürünlerde alternatif arayışına girildiği belirlenmiştir. **Akçaöz ve diğerleri (2005)** Antalya Merkez, Manavgat ve Serik ilçelerinde çiftçilerin tutum ve davranışlarını, anket verileri

ile Çiftçilik Amaçları Ölçeğini (FOS) kullanarak belirlemişlerdir. Ölçekte çiftçilerin tarımsal üretimde bulunma nedenleri, işletme dışı işlere karşı tutum, üretim ve teknoloji, risk, statü, çevre, yaşam kalitesi, gelenek ve başarı amaçları kapsamında değerlendirilmiştir. Çiftçiler risk davranışlarına göre, risk seven (%39,9), risk sevmeyen (%53,1) ve riske kayıtsızlar (%7,0) olmak üzere üç gruba ayrılmış; bu grupların tutum ve davranışları karşılaştırılmıştır. Çiftçilik Amaçları Ölçeğinde; tarım dışı yatırım sahibi olmak, toplumun saygısını kazanmak, kimyasal ilaçları kontrollü kullanmak, aile bireyleriyle vakit geçirmek, işletmeyi başlangıçtakinden daha iyi duruma getirmek ve en yüksek kârı elde etmek öncelikli amaçlar olarak saptanmıştır. Çiftçilere göre en önemli risk unsurunun girdi maliyetlerindeki değişiklikler ve en önemli risk yönetim stratejisinin borçlanmayı azaltma olduğu belirlenmiştir. Çiftçilik amaçları faktör analiziyle 8 faktöre indirgenmiş, bunlar, çevre; risk; statü; doğal koşullar; iş ve gelecek; işletme dışı iş; çeşitlendirme ve farklılaştırma; ve başarı amaçları olarak isimlendirilmiştir. **Günden ve Miran (2007)** İzmir ili Torbalı ilçesinde çiftçi amaçlarının hiyerarşisini basit sıralama ve bulanık eşli karşılaştırma yöntemlerini kullanarak incelemişlerdir. Basit sıralama yöntemine göre daha etkin sonuçlar verdiği ve çiftçi koşullarına daha uygun olduğu belirlenen bulanık eşli karşılaştırma yöntemi, çiftçilerin öncelikli amacının “mevcut araziye korumak” olduğunu, bu amacı sırasıyla, “borç ödeme”, “en az masrafla üretim yapma” ve “en az riskli üretimi gerçekleştirme”nin izlediğini ortaya koymuştur. Üreticilerin “en kârlı üretim” amacına tüm bunları sağladıktan sonra yöneldikleri belirlenmiştir. **Çukur ve Işın (2008)** İzmir ili Torbalı İlçesinde sanayi domatesi üretimi yapan üreticilerin tarımın çok fonksiyonluluğuna bakış açılarını incelemişlerdir. Üreticilerin tarımın ekonomik yönüne daha fazla önem verdikleri, ekolojik ve sosyal boyutu ise ihmal ettikleri; yaklaşık %51’inin gelecekte üretime devam etmeyi düşünmedikleri belirlenmiştir. Üreticilerin yaklaşık %61’inin gıda güvencesi, %44’ünün gıda güvenliği, %72’sinin kırsal turizm, %80’inin de hayvan refahı kavramını daha önce hiç duymadıkları; tarım, çevre ve doğal kaynaklar etkileşimi konusunda gerekli bilinç düzeyine kısmen ulaştıkları belirlenmiştir. Üreticiler tarımın fonksiyonları arasında çevrenin korunmasını en önemli görürken; bunu, gıda güvenliği ve kalitesi, biyolojik çeşitliliğin korunması, gıda güvencesi, kültürel mirasın korunması, mera alanlarının korunması, hayvan refahı, yaban hayvanlarının korunması ve kırsal peyzajın korunması izlemiştir. Isparta Eğridir’de modern elma bahçeciliği yapan üreticilerin üretimle ilgili tutum ve davranışları üzerinde etkili faktörlerin yapısal eşitlik modelleri ile analiz edildiği **Topçu ve diğerleri (2013)**’nin çalışmaları da, spesifik bir ürünün üretiminde çiftçi tutum ve davranışlarını detaylı olarak incelemesi açısından dikkat çekicidir.

Bu çalışmanın amacı, Manisa merkez ilçeye bağlı Yunt Dağı köylerinde, çiftçilerin tarımsal üretime yönelik tutumlarının hangi faktörlerden

ne yönde etkilendiğini analiz etmektir. Makale beş ana bölümden oluşmaktadır. Amaç ve içeriğin açıklandığı giriş bölümünü materyal ve yöntem izlemektedir. Bulgular bölümünde, çiftçilerin sosyo ekonomik özellikleri ve tarım işletmelerinin yapısı ortaya konulmuş; çiftçilerin çiftçilik mesleğine bakış açıları ile tarımsal üretimde alternatif hedefleri incelenmiş; ve bunlar üzerinde etkili olan faktörler analiz edilmiştir. Sonuç bölümünde ise bulgular genel olarak tartışılmıştır.

2. Materyal ve Yöntem

2.1. Materyal

Çalışmanın ana materyalini Manisa merkez ilçeye bağlı Yunt Dağı köylerinde 158 çiftçi ile gerçekleştirilen anketlerde elde edilen veriler oluşturmaktadır. Araştırmanın kurgulanması, elde edilen verilerin analizi ve bulguların yorumlanması aşamalarında konu ile ilgili daha önce yapılmış çalışmalar ile çeşitli kurum ve kuruluşlardan temin edilen istatistik veriler de kullanılmıştır.

Toplam 852 km²'lik alanı kaplayan Yuntdağları, volkanik kayalarından oluşan, deniz seviyesinden 200 ila 1100 metre yükseklikte, karmaşık ve heterojen bir topoğrafyaya, dik yamaçlara ve sulak çizgilere sahiptir. Bu özel topoğrafya çeşitli tarımsal ekoloji alanları, geleneksel geçim yöntemleri ve kültürel farklılıklar yaratmıştır. Yıllık yağış aralığı 700-800 mm'dir.

Yuntdağı bölgesi dağlık alanlardaki kırsal toplulukların sosyo ekonomik durumlarının analizi için oldukça uygun bir konumda bulunmaktadır. Geçimin temel olarak tarla ürünleri, hayvancılık ve orman kaynaklarına dayandığı yöredeki köyler Gediz Ovasıyla gerek işgücü tedariki, gerekse bu alanda sahip olunan ve/veya kiralanan araziler boyutuyla ileri düzeyde entegre olmuştur. Yıllar boyunca ova bölgesinin başlıca ürünleri olan ve emek-yoğun yetiştirme ve hasat yöntemleri gerektiren tütün ve pamuk için Yuntdağı yöresinden işçi temin edilmiştir. Ancak, ürün/girdi fiyat paritelerinin bozulması, kuraklık, destekleme düzeyinin yetersiz algılanması, düşük tutulan reel kurların ithalatı cazip hale getirmesi gibi nedenlerle pamuk alanlarının çok az işgücü gerektiren mısıra kayması, tütün üretiminden de büyük ölçüde vazgeçilmesi sonucunda bu ilişki zayıflamıştır. Diğer yandan bunun yerini Manisa Organize Sanayi Bölgesi ve Kenan Evren Küçük Sanayi Sitesi ile işgücü tedariki boyutuyla yoğunlaşan ilişkiler almıştır. Yuntdağı köylerinde yaşayan çiftçilerin bir bölümü de, ovalarda sahip oldukları veya kiraladıkları arazilerde üreticilik yapmaktadırlar. Bu nedenle, üreticilerin yetiştirdikleri ürünler tipik dağlık bölge ürünlerine göre daha fazla çeşitlilik göstermektedir. Yuntdağı bölgesi, dağlık bölge-ova, dağlık bölge-sanayi, tarım-tarım dışı gelir ve bitkisel-hayvansal üretim açısından farklı entegrasyon biçimlerini eş-anlı olarak bünyesinde barındırmaktadır. Ankete dahil edilen köylerdeki üretim deseni de bu yapı ile

uyumludur. Çiftçiler kurak arazilerde yetiştirilmesi tercih edilen ürünler (buğday, arpa, çavdar, fiğ, nohut, antepfıstığı, tütün vb) yanında sulak arazilerde yetiştirilmesi daha rantabl olan ürünleri (pamuk, mısır, üzüm, domates vb) de üretebilmektedir. Bu durum, hem sulama, özellikle yeraltı su imkanlarından faydalanma düzeyinin artmasına, hemde Gediz ovası ile entegrasyona bağlanabilir. Böylelikle, çiftçiler farklı dönemlerde, farklı ürünlerden gelir elde etme imkanına sahip olmaktadır. Dağlık yörelerde olduğu gibi, Yunt Dağı yöresinde de küçükbaş hayvancılık, özellikle de koyun yetiştiriciliği yaygın olup, işlenebilir arazilerin varlığı ve sulama imkanları çerçevesinde hayvancılıkla entegre olmuş bitkisel üretim yapılmaktadır. Mera olanakları ise oldukça sınırlıdır.

2.2. Yöntem

Manisa Tarım İl Müdürlüğü kayıtlarından elde edilen verilere göre Manisa ili Merkez ilçeye bağlı Yunt Dağı yöresinde toplam 63 köy olduğu belirlenmiştir. Araştırmaya dahil edilecek köylerin seçiminde gayeli örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Yöredeki köylerin yaklaşık %10'una karşılık gelen ve Tarım İl Müdürlüğü elemanlarının görüşlerine göre yöre köylerinin sosyo-ekonomik özelliklerini temsil eden 7 köy araştırma alanı olarak seçilmiştir. Bu köylerde görüşülecek çiftçi sayısının belirlenmesinde Manisa Merkez ilçe Yunt Dağı Köylerinde yaşayan hanehalkı sayısı anahtar kabul edilmiştir. Manisa Tarım İl Müdürlüğü resmi kayıtlarına göre 22492 kişinin yaşadığı araştırma alanında toplam 6774 hanehalkının bulunduğu belirlenmiştir. Tarımsal faaliyetin ağırlıklı gelir kaynağı olduğu yörede herbir hane halkının bir tarım işletmesini temsil ettiği varsayılmış, oransal örnek hacmi formülü yardımıyla yöredeki çiftçileri temsil edebilecek örnek hacmi hesaplanmıştır (Newbold, 1995).

$$n = \frac{Np(1-p)}{(N-1)\sigma_{px}^2 + p(1-p)}$$

n: Örnek hacmi; N: Manisa Merkez ilçeye bağlı Yunt Dağı köylerindeki hane halkı sayısı; p: Tarımsal üretime olumlu yaklaşan çiftçilerin oranı; σ_{px}^2 : Varyans

En güvenilir örnek hacmine ulaşmak için p değeri %50 olarak alınmıştır. %99 güven aralığı ve %10 hata payına göre örnek hacminin 160 olması gerektiği belirlenmiştir. Örnekleme büyüklüğü seçilen köylere, bu köylerdeki hanehalkı sayılarının oranına göre dağıtılmış; herbir köyde görüşülecek çiftçiler ÇKS çiftçi listelerinden tesadüfi olarak seçilmiştir. Anket verilerinin bilgisayara aktarımı sırasında iki anketin yetersiz veri içerdiği tespit edilerek bu anketler değerlendirme dışı bırakılmış, analizler 158 anket üzerinden yürütülmüştür.

İşletmelerde aile işgücü mevcudunun saptanmasında, öncelikle aile bireylerinin yaş ve cinsiyete göre dağılımı belirlenmiş, sonra ilgili katsayılar kullanılarak nüfus verileri erkek iş birimine (EİB) dönüştürülmüştür. EİB'ne çevirmede 7-14 yaş grubundaki erkek ve kadın için 0.50, 15-49 yaş grubundaki erkek için 1.00, kadın için 0.75, 50 yaş ve üzeri erkek için 0.75, kadın için 0.50 katsayıları kullanılmıştır (Erkuş vd., 1995). Ayrıca, bir erkek iş biriminin günde 8 saat ve yılda 300 gün çalışacağı kabulüne göre, işletmelerdeki işgücü kullanım durumu erkek işgünü (EİG) olarak ortaya konulmuştur (İnan, 2001).

Hayvancılık faaliyetlerinin incelenmesinde hayvan sayıları büyükbaş hayvan birimine (BBHB) dönüştürülmüştür. Bu amaçla, inek için 1.00, düve için 0.70, dana için 0.50, buzağı için 0.16, boğa için 1.40, koyun için 0.10, koç için 0.12 ve kuzu için 0.05 katsayıları kullanılmıştır (Erkuş vd., 1995).

Çiftçilerin tarımsal faaliyete yönelik tutum ve davranışlarını etkileyen faktörler sıralı logit modeller yardımıyla belirlenmiştir. Kesikli bağımlı değişkenlerin modellenmesinde kullanışlı bir yöntem sunan logistik regresyon modelleri, günümüzde işletmecilik araştırmalarında yaygın olarak kullanılmaktadır. Bağımlı değişkenin kategorik ve ordinal olduğu durumlarda sıralı logit veya probit olasılık tahmin edicileri kullanılabilir. İlk kez Walker ve Duncan (1967) ile McKelvey ve Zavoina (1975) tarafından kullanılan sıralı logit model, ikili logit modelin genelleştirilmiş hali olup, en yüksek olasılık yöntemi ile tahmin edilmekte ve χ^2 istatistikleri ile sınımlanmaktadır (Özdamar, 1999; Cottrell and Lucchetti, 2012). Logit model aşağıdaki gibi tanımlanabilir (Miran, 2003).

$$L_n \left[\frac{P}{1-P} \right] = b_0 + b_1 X + u$$

Modelde (P) bağımlı değişkenin gerçekleşme/kabul olasılığı, (X) açıklayıcı değişkenleri, (b) açıklayıcı değişkenlerin katsayı vektörünü, (u) hata terimini ifade etmektedir. Çalışmada sıralı logit modellerin hesaplanmasında Gretl ekonometrik paket programı kullanılmıştır (Cottrell ve Lucchetti, 2012).

Çiftçilerin tarımsal üretime yönelik tutum ve davranışlarını etkileyen faktörleri belirlemek amacıyla 4 model tahmin edilmiştir. Sıralı logit modellerde, çiftçilerin çiftçilik mesleği ve tarımsal üretim hedeflerine yönelik beşli tutum ölçeği sorularına verdikleri yanıtlar bağımlı değişkenler olarak kabul edilmiştir. Ele alınan bağımlı değişkenleri en iyi açıklayan bağımsız değişken setine ulaşmak için, çeşitli model spesifikasyonları denenmiş, istatistik açıdan en iyi olan modeller seçilmiştir. Literatürde, insan davranışını etkileyen içsel, dışsal, ekonomik ve sosyal faktörlerin çiftçi davranışını da etkilediği; ve tarım sektörüne özgü olarak bazı faktörlerin etkisinin daha çok öne çıktığı belirtilmektedir (Hallam vd., 2012). Bu çalışmada, çiftçilerin tarımsal faaliyete yönelik tutumlarının, onların sosyo-demografik özellikleri ve tarım işletmesine

ait teknik ve ekonomik özellikler olmak üzere, iki farklı açıklayıcı değişken setinden etkilendiği varsayılmıştır. Her iki gruptaki veriler modellerde sürekli seriler veya kukla değişkenler olarak kullanılmıştır (Tablo 1).

Tablo 1: Logit Modellerde Kullanılan Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler

Bağımlı Değişkenler	Açıklama	Sembol
Model1: Çiftçilikten memnuniyet	"Çiftçilikten memnunum." ifadesine katılma derecesi*	
Model2: Çocuklarının çiftçi olmasını isteme	"Çocuklarımla da bu işi yapmasını isterim." ifadesine katılma derecesi*	
Model3: Varlıklarını koruma	"Mevcut arazimi ve diğer varlıklarımı elimde tutmak ve gelecek kuşaklara aktarmak istiyorum." hedefinin önem derecesi**	
Model4: Yenilik-İlave kaynak-Max. kâr	"Yenilikleri deneyerek ve ilave kaynak kullanarak en yüksek kârı elde etmek istiyorum." hedefinin önem derecesi***	
Bağımsız Değişkenler	Açıklama	Sembol
Çiftçinin Demografik Özellikleri		
Yaş	Yıl	Yas
Eğitim düzeyi	Eğitim görülen yıl sayısı Eğitim görülen yıl sayısının karesi	Eğitim Eğitim2
Hanehalkı büyüklüğü	Hanedeki birey sayısı	HaneBS
Çiftçilik tecrübesi	Çiftçilik yapılan yıl sayısı	Tecrube
Tarımsal gelirin ağırlığı	Toplam gelir içerisinde tarımsal gelirin payı (%)	TGel%
Ziraat odası üyeliği	Üye = 1; Diğer = 0	ZirOda
Kooperatif / Birlik üyeliği	Üye = 1; Diğer = 0	KoopBirl
Sivil toplum kuruluşu üyeliği	Üye = 1; Diğer = 0	STK
Sosyal güvence	Var = 1; Yok = 0	SosGuv
Tarım İşletmesinin Özellikleri		
İşletme arazisi	Dekar	IslArazi
Parsel sayısı	Adet	ParselS
Mülk arazi oranı	Toplam işletme arazisi içinde mülk arazinin % payı	Mulk%
Sulanan arazi oranı	Toplam işletme arazisi içinde sulanan arazinin % payı	Sulu%
Tütün	2008 yılında tütün üretimi var = 1; yok = 0	Tutun
Hayvan varlığı	BBHB cinsinden Hayvan Varlığı	BBHB
Büyükbaş hayvan varlığı	BBHB cinsinden Büyükbaş Hayvan Varlığı	BBHB_B
Küçükbaş hayvan varlığı	BBHB cinsinden Küçükbaş Hayvan Varlığı	BBHB_K
Bitkisel ürün	2008 yılında yetiştirilen bitkisel ürün sayısı	BitUrSayı
Traktör varlığı	Traktör var = 1; traktör yok = 0	D_Traktor

* Ölçek için bkz. Tablo 14; ** Ölçek için bkz. Tablo 15.

3. Bulgular

3.1. Çiftçilerin Demografik Özellikleri

Görüşülen 158 çiftçinin tümü erkek, yaş ortalaması ise 49'dur. Çiftçilerin ortalama eğitim süresi 4.82 yıl, yani ilköğretim düzeyindedir. Tarımsal üretim deneyimleri ortalama 28 yıldır. Çiftçilerin toplam gelirleri içerisinde tarımsal gelirin payı ortalama olarak %79'dur. Yani tarımsal üretim görüşülen çiftçilerin başlıca gelir kaynağını oluşturmaktadır. Ortalama hanehalkı 4 kişiden oluşmaktadır. Çiftçilerin %63'ünün 36-55 yaş grubu arasında bulunduğu; %82'sinin beş yıllık ilköğretim mezunu olduğu; yaklaşık %91'inin 10 yıldan fazla tarımsal üretim tecrübesi bulunduğu saptanmıştır.

Geçimini tamamen tarımsal üretimden sağlayan çiftçilerin oranı % 62.66'dır (Tablo 2).

Tablo 2: Çiftçilerin Demografik Özellikleri

	Gözlem sayısı	Ortalama	Standart Sapma	Minimum	Maksimum
Yaş	158	49.07	11.19	21	83
Eğitim süresi (yıl)	158	4.82	2.19	0	15
Çiftçilik deneyimi (yıl)	154	28.16	12.89	2	65
Tarımsal gelirin toplam gelir içindeki payı (%)	158	78.80	30.40	10	100
Hanedeki birey sayısı	158	3.72	1.28	2	8
Özellik	Gözlem Sayısı	Kategoriler	Çiftçi Sayısı	%	Birikimli Yüzde
Yaş	158	21 – 35	15	9.49	9.49
		36 – 45	49	31.01	40.51
		46 -55	51	32.28	72.78
		56 – 65	29	18.35	91.14
		66 – 83	14	8.86	100.0
Eğitim	158	Örgün eğitim almamış	17	10.76	10.76
		5 yıl	129	81.65	92.41
		6-15 yıl	12	7.59	100.00
Tarımsal üretim deneyimi	154	1-10 yıl	14	9.09	9.09
		11-25 yıl	57	37.01	46.10
		26-39 yıl	50	33.77	79.87
		40 yıl ve üzeri	33	20.13	100.00
Tarımsal gelirin toplam gelir içindeki payı	158	%10-20	13	8.23	8.23
		%21-40	11	6.96	15.19
		%41-60	26	16.46	31.65
		%61-80	8	5.06	36.71
		%81-100	100	63.29	100.00
Hanedeki birey sayısı	158	2	34	21.52	21.52
		3	33	20.89	42.41
		4	50	31.65	74.05
		5	30	18.99	93.04
		6 ve üzeri	11	6.96	100.00

Çiftçilerin %64'ü sosyal güvenceye sahiptir (Tablo 3). Yaklaşık %95'i oturdukları evin sahibi olup, %10'unun ikinci bir evi vardır. Bununla beraber, çiftçilerin evleri genellikle çok küçük ve bakımsız köy evleridir. Çiftçilerin yaklaşık %20'si bir otomobile sahiptir. Manisa'ya mesafesi 26 ila 42 km arasında değişen köylerdeki diğer çiftçi aileleri şehire ulaşım için bir saat arayla köyden geçen minibüsleri kullanmaktadır. Traktöre sahip çiftçilerin oranı %44'tür. Çiftçilerin büyük çoğunluğu cep telefonu kullanırken, evinde bilgisayar bulunanların oranı %5 civarındadır. Sosyal güvencesi olan 100

çiftçinin 56'sı Bağkur, 38'i SSK, üçü Emekli Sandığı, diğerleri Yeşil Kart veya çocukları üzerinden sağlık güvencesine sahip olduklarını belirtmişlerdir.

Tablo 3: Çiftçilerin Refah Düzeylerine İlişkin Bazı Göstergeler

	Gözlem sayısı	Var	%	Yok	%
Sosyal güvenlik	156	100	64.10	56	35.90
Ev (öz mülk)	156	148	94.87	8	5.13
İkinci ev (öz mülk)	155	16	10.32	139	89.68
Otomobil	156	31	19.87	125	80.13
Traktör	158	70*	44.30	88	55.70
Kablolu telefon	155	60	38.71	95	61.29
Cep telefonu	156	129	82.69	27	17.31
Bilgisayar	156	8	5.13	148	94.87

*Sahip olunan tüm traktörler ortalama olarak 50.43 beygir gücündedir.

3.2. Tarım İşletmelerinin Özellikleri

Nüfus, Aile İşgücü Varlığı ve Kullanım Durumu

İncelenen işletmelerde nüfusun yaş ve cinsiyete göre dağılımı Tablo 4'de verilmiştir. Buna göre, ele alınan işletmelerde nüfusun yaklaşık %60'ı 15-49 yaş grubunda yer almaktadır. Bunu %21 ile 50 ve üzeri yaştakiler izlemektedir. 7-14 ve 0-6 yaş grubundaki bireyler ise toplam nüfusun sırasıyla %15 ve %4'ünü oluşturmaktadır. Tüm bireylerin yaklaşık %55'i erkektir.

Tablo 4: İşletmelerde Nüfusun Yaş ve Cinsiyete Göre Dağılımı (kişi/işletme)

Yaş Grupları	E	%	K	%	T	%
0-6	0.11	2.90	0.05	1.37	0.16	4.27
7-14	0.33	8.87	0.23	6.14	0.56	15.02
15-49	1.13	30.55	1.09	29.35	2.22	59.90
50 ve üzeri	0.47	12.63	0.30	8.19	0.77	20.82
Toplam	2.04	54.95	1.67	45.05	3.71	100.00

İşletme başına aile işgücü potansiyeli 2.73 EİB olarak hesaplanmıştır (Tablo 5). Bu potansiyelin yaklaşık %60'ı erkek nüfus, %71'i 15-49 yaş grubu, %18'i 50 ve üzeri yaştaki bireyler kaynaklıdır. EİB başına 300 gün çalışma potansiyeli gözönüne alındığında bu rakam işletme başına yılda 819 EİG çalışma potansiyeli anlamına gelmektedir. Bu potansiyelin sadece %41.4'ü işletmede kullanılmaktadır (Tablo 6). Bunu %10.6 ile tarım dışındaki sektörlerde çalışma izlemekte, %3.06'lük bir bölümü ise diğer tarım işletmelerinde ücretli işgücü olarak istihdam edilmektedir. Aile işgücü potansiyelinin yaklaşık %45'i ise atıl durumdadır. Genç yaştaki aile bireylerinin önemli bir kısmının öğrenci, ayrıca, 50 yaş üzerindeki bir grup bireyin 65 yaşın üzerinde oldukları gözönüne alındığında, kullanılmayan aile işgücü oranının görünenden bir miktar daha düşük olduğu tahmin edilebilir. Ancak, bu oran yine de yüksektir. Dağ ve orman köylerindeki tarım işletmelerinin sosyo-ekonomik analizinin yapıldığı diğer bir çalışmada da, elverişsiz doğal koşullar,

işletme arazilerinin yetersizliği ve tarım dışı çalışma olanaklarının sınırlılığı nedeniyle aile işgücü potansiyelinin yarısının atıl kaldığı saptanmıştır (Akpınar ve Yalçın, 2001). Diğer sektörlerde çalışanların çoğunluğu Manisa ve yakın çevredeki sanayi tesislerinde işçi olarak çalışmaktadırlar. Diğerleri ise yılın birkaç ayında orman işçiliği yapmakta, küçük ölçekli ticaret, nakliye ve diğer işlerle uğraşmaktadır.

Tablo 5: Aile İşgücü Potansiyelinin Yaş ve Cinsiyete Göre Dağılımı (EİB/işletme)

Yas Grupları	E	%	K	%	T	%
7-14	0.16	6.03	0.11	4.17	0.28	10.20
15-49	1.13	41.48	0.82	29.90	1.95	71.38
50 ve üzeri	0.35	12.86	0.15	5.56	0.50	18.42
Toplam	1.65	60.37	1.08	39.63	2.73	100.00

Tablo 6: İşletmelerde Aile İşgücü Potansiyelinin Kullanım Durumu

	Ortalama	%
İşletmede Kullanılan Aile İşgücü (EİG)	338.97	41.39
Diğer Tarım İşletmelerinde Ücretli İşgücü Olarak Çalışma (EİG)	25.08	3.06
Tarım Dışı Sektörlerde Çalışma (EİG)	86.60	10.57
Aile İşgücü Potansiyeli (EİG)	819.00	100.00

Aile işgücününün bir kısmı atıl kalırken, işletmelerin yarıya yakınında (75 işletme) ücretli işgücü çalıştığı saptanmıştır. Bununla beraber, ücretli işgücü işletmelerde kullanılan toplam işgücünün sadece % 7.79'u düzeyindedir. (Tablo 7).

Tablo 7: İşletmelerde İşgücününün Kullanım Durumu (EİG)

	E	%	K	%	Toplam	%
Aile İşgücü Kullanımı	199.11	91.73	139.86	92.89	338.97	92.21
Ücretli İşgücü Kullanımı	17.94	8.27	10.71	7.11	28.65	7.79
Toplam	217.05	100.00	150.57	100.00	367.62	100.00

Arazi Varlığı ve Kullanımı

İncelenen işletmelerde ortalama arazi genişliğinin 21.85 dekar olduğu saptanmıştır. Dördü büyükbaş hayvancılık, biri küçükbaş hayvancılıkla uğraşan toplam beş işletmenin işletme arazisi bulunmamaktadır. İşletme arazisi ortalama 2.7 parselden oluşmaktadır. Ortalama parsel genişliği ise yaklaşık 9 dekadır (Tablo 8). İşletme arazisinin mülkiyet şekli de çiftçinin kararlarında etkili bir değişken olarak kabul edilmektedir. Ortalama işletme arazisinin %69'unun mülk, %27'sinin kira ve %4'ünün ortakçılık ile işletildiği saptanmıştır. İşletme arazisinin sulanma durumu üretim desenini doğrudan etkilediğinden tarımsal işletmecilik çalışmaları açısından önemli bir veridir. İncelenen işletmelerde işletme arazisinin ortalama %53.47'sinin sulanmakta olduğu; kalan kısmın ise kuru koşullarda işlendiği belirlenmiştir. Araştırmanın anket aşamasında

çiftçilerin en çok yakındıkları konulardan biri sulama suyunun yetersizliği olmuş, özellikle kuraklık yıllarında ciddi sıkıntılar yaşandığı dile getirilmiştir.

Tablo 8: İşletmelerde Ortalama Arazi Genişliği ve Parsel Bilgileri

	Gözlem sayısı	Ortalama*	Standart sapma	Minimum	Maksimum
Ortalama İşletme Arazisi (daa)	158	21.85	16.73	0.00	88.70
Ortalama Parsel Sayısı	158	2.70	1.68	0.00	8.00
Ortalama Parsel Genişliği (daa)	153	8.99	6.71	1.00	47.00

* Ortalama değerlerin hesabında işletme arazisi bulunmayan beş işletme dikkate alınmamıştır.

Bitkisel Üretim

Bitkisel üretimin gerçekleştirildiği 152 işletmenin %66.45'inde birden fazla ürün yetiştirilmektedir. En yaygın görülen uygulama 1 ila 3 ürün yetiştirme şeklindedir. İşletme başına ortalama 2 ürün yetiştirilmektedir (Tablo 9).

Tablo 9: İşletmelerin Yetiştirilen Bitkisel Ürün Sayısına Göre Dağılımı

Ürün Sayısı	İşletme Sayısı	%	Birikimli %	İşletme başına düşen ortalama ürün sayısı: 2.14
4-6 ürün	12	7.89	7.89	
3 ürün	40	26.32	34.21	
2 ürün	49	32.24	66.45	
1 ürün	51	33.55	100.00	
Toplam	152	100.00		

İşletmelerde yaygın olarak yetiştirilen bitkisel ürünlerin, buğday, tütün, mısır, domates, zeytin, arpa, üzüm ve biber olduğu görülmektedir (Tablo 10).

Tablo 10: İşletmelerde Arazinin Bitkisel Ürünlere Tahsisi

Ürünler	İşletme Sayısı	Ürüne yer veren işletme başına ortalama üretim alanı (daa)	Toplam alan* (daa)	%	Birikimli Yüzde
Buğday	84	9.14	767.60	26.02	26.02
Tütün	53	10.03	531.50	18.02	44.04
Mısır	27	14.31	386.50	13.10	57.15
Domates	24	12.18	292.30	9.91	67.06
Zeytin	35	8.32	291.10	9.87	76.92
Arpa	34	6.26	213.00	7.22	84.15
Üzüm	21	8.68	182.30	6.18	90.32
Biber	15	5.00	75.00	2.54	92.87
Fiğ	6	8.17	49.00	1.66	94.53
Karpuz	5	5.70	28.50	0.97	95.49
Pamuk	5	5.20	26.00	0.88	96.38
Cilek	5	1.70	8.50	0.29	96.66
Diğer			98.40	3.34	100.00
Toplam*			2949.70	100.00	

* İlgili soruyu 144 çiftçi yanıtlamıştır.

İşletme başına 1.66 ton olarak hesaplanan buğday üretiminin 1.48 tonunun çiftçi ailesinin beslenmesi için ve hayvan yemi olarak işletmede

tüketildiği, bir miktarının da tohumluğa ayrıldığı belirlenmiştir. Satış miktarı oldukça sınırlıdır.

Tütün yetiştiren 53 çiftçinin, işletmelerinde ortalama 23 yıldır bu üretim dalına yer verdikleri; işletme başına ortalama 10 dekar olan tütün alanından, 812.36 kg ürün alındığı hesaplanmıştır. 34 çiftçi uygun fiyat beklentisi ile tütünün bir kısmını veya tamamını stoklama yoluna gittiklerini belirtmişlerdir. Depolama süresi ortalama olarak 164 gündür. Çiftçilerin çoğunluğu, ürünü sözleşmeli sistem ile üretilip, yerel tüccarlara satış yaptıklarını belirtmişlerdir. Sözleşmeli üretimin tercih sebebi piyasa yapısının gereği olarak belirtilmiştir. Çiftçilerin ürünü yüksek fiyattan satma garantisine sahip oldukları Devlet destekli tütün piyasasında meydana gelen yapısal değişimden rahatsız oldukları gözlenmiştir.

İşletmelerin 35'inde, ortalama 8.32 dekar arazide zeytin üretim dalına yer verildiği, işletme başına ortalama 1343 kg olan üretimin önemli bir kısmının aile zeytin ve zeytinyağı tüketimine ayrıldığı belirlenmiştir. Sadece 7 işletmede ürün satışı yapılmakta olup, satış kanalı yerel tüccar veya komşudur.

Toplam 34 işletmede, ortalama 6.26 dekar alan arpa üretimine tahsis edilmiştir. İşletme başına üretim miktarı 1614 kg'dır. Arpa ve fiğ üretimi hayvancılık yapan işletmelerde, ve yem olarak kullanılmak amacıyla gerçekleştirilmektedir.

Bölge için görece olarak yeni bir ürün niteliği taşıyan (ortalama 3.19 yıl) mısırın üretimi genellikle pazara yöneliktir. Yörede uzun yıllar süren tütün üretimi gerek tütün piyasasının yapısındaki değişim, gerekse tütün üretiminin zahmetli ve yoğun işgücü ihtiyacını karşılamada yaşanan sıkıntılar nedeniyle giderek azalırken; mısır üretim dalı işletmelerde tütün yerine ikame edilen başlıca ürünler arasında yer almaktadır. 27 işletmede ortalama 14.9 dekar alanda, ortalama 11.5 ton mısır üretilmektedir. Ürün genellikle peşin ödeme karşılığı tüccara satılırken, sınırlı bir kısmı da hayvan yemi olarak kullanılmaktadır.

Toplam 24 işletmede, ortalama 12 dekar arazi tahsis edilmiş olan domatesin üretimi tamamen pazara yönelik olarak gerçekleştirilmekte; ürün, vadeli olarak, tek aracıya satılmaktadır. Bu durumun, rekabetçi fiyatların ve avantajlı ödeme koşullarının oluşmasını önleyerek, işletmelerde ortalama 10 yıldır yapılan domates üretiminin daha fazla gelişmesini engellediği anlaşılmaktadır.

Çiftçilerin ortalama 11 yıllık deneyime sahip oldukları üzüm üretim dalına, 21 işletmede, ortalama 8.68 dekar alan ayrılmıştır. Hem sofralık, hem de sultaniye çeşidi kurutmalık üzüm üretimi gerçekleştirilmektedir. Sofralık üzüm satışı hasat döneminde yapılırken, kuru üzüm iyi fiyat beklentisi ile depolanmaktadır. Her iki ürünün tamamı nakit ödeme karşılığı, bireysel

tüccarlara satılmaktadır. Yörenin iklim koşulları yüksek kaliteli yayla bağcılığına elverişlidir. Tarım İl Müdürlüğü yetkilileri yörede üretilen üzümün ihracat potansiyelinin yüksek olduğunu, ancak ihracat bağlantısı için üretim miktarının artması gerektiğini belirtirken, çiftçiler de bağ alanlarını genişletmeye isteklidir.

Yörede görece yeni olan (ortalama 3.83 yıl) biberin üretimi zamanla artabilecektir. İşletmelerin yarısında sözleşmeli olarak yapılan üretim, tamamen pazara yöneliktir. Satış, yine, pazardaki tek tüccar kanalıyla gerçekleşmektedir. Az sayıdaki işletmede yer verilen karpuz ve çileğin üretimi de tamamen ticari amaçlı olup, satış nakit ödeme karşılığında tüccarlara yapılmaktadır. Tarım İl Müdürlüğünce yörede teşvik edilen çilek üretiminin, sulama olanaklarıyla desteklendiği taktirde artacağı tahmin edilmektedir.

Hayvan Varlığı ve Hayvansal Ürün Üretimi

İşletmelerin %60'ında küçükbaş ve/veya büyükbaş hayvancılık yapılmaktadır. Büyükbaş hayvancılık daha yaygın olup, büyükbaş hayvanı olan işletmelerin oranı %49, küçükbaş hayvanı olan işletmeler ise %20 civarındadır (Tablo 11).

Tablo 11: İşletmelerde Hayvancılığa Yer Verilme Durumu

	İşletme Sayısı	%
Sadece büyükbaş hayvanı olan işletme sayısı	64	40.51
Sadece küçükbaş hayvanı olan işletme sayısı	17	10.76
Hem büyükbaş hemde küçükbaş hayvanı olan işletme sayısı	14	8.86
Hayvanı olmayan işletme sayısı	63	39.87
Toplam	158	100.00

İşletmelerin yarıya yakınında en az bir inek bulunmakta olup, işletme başına düşen ortalama inek sayısı 2 civarındadır (Tablo 12). Buna göre, işletmelerde süt ineğine gerek öztüketim amaçlı, gerekse ilave bir gelir kaynağı olarak yer verildiği söylenebilir. Bir işletmedeki inek sayısı maksimum 8 olup, bu nitelikte sadece 2 işletme bulunmaktadır. Besi sığınağına sahip işletme sayısı 4'tür. Bu işletmelerdeki besi sığınağı sayısı da 2-3 baş civarındadır. En az bir koyuna sahip olan 27 işletmede, ortalama 45 koyun bulunmaktadır. Tüm işletmeler dikkate alındığında, işletme başına inek ve koyun sayıları sırasıyla 1 ve 8'e inmektedir. BBHB olarak bakıldığında, hayvan varlığı içerisinde en önemli yeri sırasıyla %48.65 ve %34.40'lık paylarla inek ve koyunun aldığı görülmektedir.

Tablo 12: İncelenen İşletmelerde Hayvan Varlığı

	İlgili hayvana sahip işletme sayısı	İlgili hayvana sahip işletmelerin oranı	İlgili hayvana sahip işletmelerde ortalama hayvan sayısı	Tüm işletmelerde ortalama hayvan sayısı		Tüm işletmelerde ortalama hayvan varlığı	
				Baş	%	BBHB	%
İnek	75	47,47	2,28	1,08	10,78	1,08	48,65
Besi	4	2,53	2,50	0,06	0,63	0,06	2,85

Düve	6	3.80	1.50	0.06	0.57	0.04	1.79
Dana	25	15.82	2.56	0.41	4.03	0.20	9.10
Buzağı	9	5.70	2.00	0.11	1.13	0.02	0.82
Boğa	1	0.63	1.00	0.01	0.06	0.01	0.40
Koyun	27	17.09	44.78	7.65	76.18	0.77	34.40
Koc	6	3.80	4.17	0.16	1.58	0.02	0.85
Kuzu	9	5.70	8.89	0.51	5.04	0.03	1.14
Toplam				10.04	100.00	2.22	100.00

Hayvansal ürün üretiminde süt öne çıkmaktadır. İşletmelerdeki süt sığırlarının %52.50'si kültür ırkı, %40.63'ü yerli ve %6.88'i melez ırk hayvanlardan oluşmaktadır. İnek ve koyunlarda hayvan başına günlük süt verimleri ve laktasyon süreleri Tablo 13'te verilmiştir. Süt üretiminin gerçekleştiği 89 işletmede yılda ortalama 4185 litre süt elde edilmekte, 60 işletmede yılda ortalama 4409 litre çiğ süt satılmaktadır. Üreticilerin 21'i sütü peynire işlediklerini belirtmişlerdir. Yılda ortalama 84.5kg peynir ürettikleri hesaplanan bu işletmelerde, üretimin öz tüketime yönelik olduğu, sadece 4 işletmede, sipariş veren komşu veya tüketicilere yılda ortalama 615kg peynirin nakit karşılığı satıldığı saptanmıştır. Sütte öncelikli satış yerinin tüccar olduğu (53 üretici), komşu ve kooperatiflere de satış yapıldığı, satışın çoğunlukla taksitli gerçekleştiği belirlenmiştir. Üretici eline geçen fiyatın satılan süt miktarına göre ağırlıklı ortalaması, inek sütünde 49.90, koyun sütünde ise 99.45 kuruş olarak hesaplanmıştır (2008). Besi sığırları tüccar veya işleyici firmalara satılmaktadır.

Tablo 13: Süt Hayvanına Sahip İşletmelerde Ortalama Süt Verimi

	Laktasyon periyodundaki hayvan sayısı	İlgili ırka sahip işletmelerde işletme başına hayvan sayısı (baş)	Günlük Ortalama Süt Verimi (litre/baş)	Ortalama laktasyon süresi (ay)
Yerli sığır	65	2.17	7.30	6.83
Kültür ırkı sığır	84	2.10	14.14	7.87
Melez sığır	11	1.57	7.33	6.67
Koyun	860	37.39	2.34	3.38

3.3. Çiftçilerin Tarımsal Üretime Yönelik Tutum ve Davranışları Çiftçilerin Tarımsal Faaliyete Yönelik Genel Yaklaşımları

Çiftçilere “Çiftçilikten memnunum.” ve “Çocuklarımda da bu işi yapmasını isterim.” ifadelerine ne ölçüde katıldıkları sorulmuş, bu sorulara alınan yanıtlar Tablo 14'de özetlenmiştir. Buna göre, çiftçiler meslek olarak çiftçilik yapıyor olmaktan pek memnun değildir. Birin “hiç memnun değilim”, 5'in ise “çok memnunum” anlamına geldiği beşli tutum ölçeği üzerinden çiftçilerin bu soruya verdikleri yanıtların ortalaması 2.15, yani “az memnunum” olmuştur. Hatta, çiftçilerin yarıya yakını (%46.15) “hiç memnun değilim” demiştir. Diğer yandan, çiftçilikten orta ve üzeri düzeyde memnun olduklarını

ifade edenlerin toplamı da %42'yi bulmaktadır. Sonraki neslin çiftçilik yapması konusunda ise çiftçilerin tutumları daha olumsuzdur. Çiftçilerin %84'ü çocuklarının meslek olarak çiftçiliğe devam etmesini hiç arzulamadıklarını ifade etmişlerdir. Bu soruya alınan yanıtların ortalaması 1.42 puan ile “hiç istemiyorum” olmuştur. Çiftçilerin tarımsal üretime olumsuz yaklaşımları daha önce farklı yörelerde gerçekleştirilen çalışmalarda da ortaya çıkmıştır (Çukur ve Işın, 2008).

Tablo 14: Çiftçilerin Çiftçilik Mesleğine Yönelik Tutumları (%)

	<i>Gözlem Sayısı</i>	Hiç (1)	Az (2)	Kısmen (3)	Oldukça (4)	Çok (5)	Toplam	Ort. puan
Çiftçilikten memnunum.*	156	46.15	12.18	28.85	5.77	7.05	100.00	2.15
Çocuklarının da bu işi yapmasını isterim.*	156	83.97	3.21	5.13	1.92	5.77	100.00	1.42
		Hiç	Az	Kısmen	Önemli ölçüde	Tamamen		
Çiftçiliğin temel ihtiyaçlarınızı karşılama derecesi nedir?	151	11.92	31.13	42.38	8.61	5.96	100.00	2.66
		Asla	Zor	Olabilir	Kolayca	Hemen		
Çiftçilikten vazgeçebilir misiniz?	138	10.79	19.42	18.71	17.99	33.09	100.00	3.43

* İlgili sorularda çiftçilere belirtilen ifadeye ne ölçüde katıldıkları sorulmuştur.

Tarım sektörünün önemi ve yerine getirdiği çok sayıdaki fonksiyon gözönüne alındığında bu bulgular üzerinde önemle durulması gerektiği açıktır. Çiftçiler tarımsal faaliyetin giyim, beslenme ve barınma gibi temel ihtiyaçlarını kısmen karşıladığını (5 üzerinden 2.66 puan) ifade etmişlerdir. “Çiftçilikten vazgeçebilir misiniz?” sorusuna alınan yanıtların ortalaması 3.43 puan, yani “olabilir” olmuştur. Diğer yandan, %30'luk bir grup, çiftçiliği zor bırakacaklarını veya asla bırakmayacaklarını ifade etmişlerdir. Çiftçilerin büyük çoğunluğunun memnun olmadıkları ve vazgeçebilirim dedikleri halde hala tarımla uğraşıyor olmalarının önemli ölçüde alternatif olanakların yokluğundan kaynaklandığı ifade edilebilir.

Çiftçilerin Tarımsal Üretim Hedefleri

Tarımsal faaliyetlerindeki hedeflerini belirlemek üzere çiftçilere Tablo 15'de görülen hedeflerin herbirini ne düzeyde benimsedikleri sorulmuştur. Çiftçilerin öncelikle üretim masraflarını minimize etmek istedikleri ve bu hedefi çok önemli buldukları (4.76 puan) görülmektedir. Bu durum çiftçilerin yoğun bir maliyet baskısı hissettikleri şeklinde değerlendirilebilir. Bunu riski minimize etme ve araziye ve varlıkları elinde tutarak çocuklarına bırakma hedefleri izlemektedir (sırasıyla 4.68 ve 4.67 puan). Diğer yandan, çiftçiler yeniliklerin ve makinalı tarımın avantajlarını da içselleştirmiş görünmektedirler. Ayrıca, çiftçilik mesleği hakkında olumsuz

görüşler sergilemiş olsalar da, kırsal yaşamı benimsedikleri ve şehirde yaşamayı pek tercih etmeyecekleri anlaşılmaktadır.

Tablo 15: Çiftçinin Temel Hedefleri

Aşağıdaki hedeflerin herbiri sizin için ne kadar önemli?*	Gözlem sayısı	Ortalama Puan
Üretim için en düşük düzeyde masraf yapmak istiyorum.	147	4.76
Üretim ve pazarlama konusunda en az risk almak istiyorum.	148	4.68
Mevcut arazimi ve diğer varlıklarımı elimde tutmak ve gelecek kuşaklara aktarmak istiyorum.	148	4.67
Yenilikleri deneyerek ve ilave kaynak kullanarak en yüksek kâr elde etmek istiyorum.	149	4.18
Daha fazla makinalı tarım yapmak istiyorum.	148	4.14
Tarımsal faaliyetimi aile işgücü ile yapmak istiyorum.	148	4.09
Borçlarımı ödemek istiyorum.	145	4.03
Yeni alet makina satın almak mevcutları yenilemek istiyorum.	149	3.99
Daha fazla arazide üretim yapmayı istiyorum.	148	3.64
Sahip olduğum kaynaklarla makul düzeyde bir kâr elde etmek istiyorum.	149	3.58
Aile iş gücünün tarım dışı işlerde çalışmasını istiyorum.	149	3.30
Şehirde yaşamayı tercih ederim.	149	2.40

* 1: Hiç önemli değil 2: Az önemli 3: Orta derecede önemli 4: Oldukça önemli 5: Çok önemli

3.4. Tarımsal Üretim Yönelik Tutum ve Davranışları Etkileyen Faktörler

Çiftçilerin tarımsal üretime bakış açılarını ve tarımsal üretim hedeflerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi amacıyla, çiftçiliğe karşı tutum ve belirli tarımsal üretim hedeflerinin benimsenme derecesinin bağımlı, bunları etkilediği varsayılan çiftçi ve işletme özelliklerinin ise bağımsız değişkenler olarak kabul edildiği sıralı Logit modellerden yararlanılmıştır. Çiftçiliğe yönelik tutumun gerisinde yatan faktörlerin analiz edildiği 1 ve 2 nolu modellere ilişkin tahmin sonuçları Tablo 16’da verilmiştir. Model1’e göre çiftçilikten memnuniyetin düzeyi eğitim görülen yıl sayısı ile ters yönlü ilişki içindedir. Ziraat Odasına üyeliğin çiftçilik mesleğinin benimsenmesi yönünde olumlu bir gösterge olduğu anlaşılmaktadır. İşletme arazisi ne kadar geniş ise çiftçilikten o kadar memnun kalındığı anlaşılmaktadır. Burada “işletme arazisi” değişkeni sadece özmülk araziye değil, var ise işletmede kira ve ortaklıkla işletilen arazileri de kapsamakta, hatta bazı durumlarda sadece bu arazilerden oluşmaktadır. Daha geniş arazi üzerinde tarımla uğraşan çiftçilerin çiftçilik mesleğini daha fazla benimsemiş olmaları beklenti ile uyumludur. Model2’ye göre, çiftçilerin kendi çocuklarının çiftçilik mesleğine devam etmelerini isteme düzeyleri üzerinde, hanede yaşayan birey sayısı ve toplam işletme arazisi içerisinde kuru arazinin payı doğru, işletmede tütün üretimine yer verme ise ters yönlü etki yapmaktadır.

Tablo 16: Çiftçiliğe Yönelik Tutumu Açıklayan Sıralı Logit Model Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken	Çiftçilikten Memnuniyet (Model1)			Çocuklarının Çiftçi Olmasını İsteme (Model2)		
	Katsayı	Standart Hata	Odds oranı	Katsayı	Standart Hata	Odds oranı
Gözlem sayısı	119			119		
Yaş	0.0375	0.0308	1.0383	0.0511	0.0474	1.0525
Eğitim	-0.3673	0.2125	0.6926	* 0.0155	0.4666	1.0156
Eğitim2	0.0100	0.0183	1.0101	-0.0448	0.0780	0.9562
HaneBS	0.1689	0.1737	1.1840	0.4558	0.2752	1.5775
Tecrube	0.0324	0.0224	1.0329	0.0425	0.0344	1.0435
Tgel%	-0.0059	0.0077	0.9941	0.0035	0.0129	1.0035
ZirOda	0.8465	0.4766	2.3315	* -0.7084	0.6572	0.4924
KoopBirl	-0.4473	0.4784	0.6394	0.9544	0.7377	2.5972
STK	0.6100	0.7241	1.8404	0.5575	0.9189	1.7463
SosGuv	-0.2613	0.4578	0.7700	-0.2316	0.6774	0.7932
IslArazi	0.0280	0.0139	1.0284	** -0.0154	0.0234	0.9847
ParselS	-0.1451	0.2001	0.8649	-0.2100	0.3075	0.8106
Mulk%	-0.0029	0.0063	0.9971	-0.0139	0.0098	0.9862
Kuru%	-	-	-	0.0138	0.0079	1.0139
Tutun	-0.1528	0.4806	0.8583	-1.7941	0.8622	0.1663
BBHB B	0.0307	0.1029	1.0312	0.0961	0.1382	1.1008
BBHB K	0.0028	0.0717	1.0028	-0.0472	0.1107	0.9539
BitUrSayı	0.1756	0.2886	1.1919	0.3224	0.4474	1.3804
D traktor	0.1968	0.3813	1.2174	0.0654	0.5748	1.0675
Log-likelihood	-141.2379			-72.72929		
Doğru tahmin edilen gözlem sayısı	63 (52.9%)			98 (82.4%)		
LR test chi2	58.1482 [0.0000]			44.8957 [0.0007]		

* 0.10 önem düzeyinde anlamlı; ** 0.05 önem düzeyinde anlamlı; *** 0.01 önem düzeyinde anlamlı

^aBağımsız değişkenler hakkında detaylı bilgi Tablo 1’de verilmiştir.

Çiftçilerin öncelikli hedefi masraf minimizasyonu olduğundan, bu eğilimin altında yatan unsurlar belirlenmeye çalışılmış, ancak, masraf minimizasyonuna verilen önem düzeyi 5, “çok önemli” yanıtında yoğunlaştığı için bu hedef ile bağımsız değişkenler arasında anlamlı ilişki bulmak mümkün olmamıştır. Diğer yandan tarımsal hedefler içerisinde çiftçiler tarafından yine çok veya oldukça önemsendiği belirlenen iki temel ve farklı yaklaşımın bu hedefleri benimseyen çiftçilerin ve sahip oldukları işletmelerin hangi özelliklerinden etkilendiğini irdelemenin faydalı olacağı düşünülmüştür. Bu hedeflerden biri “Mevcut arazimi ve diğer varlıklarımı elimde tutmak ve gelecek kuşaklara aktarmak istiyorum” şeklindeki hedefdir. Tablo 17’deki Model3 incelendiğinde, işletme arazisinin daha geniş olmasının çiftçilerde varlıkları koruma eğilimini arttırdığı görülmektedir. İşletme arazisinin ortalama %69’unun mülk arazi olduğu dikkate alındığında, araziyi kaybetme yönündeki kaygının üreticilerin tarımsal hedeflerini yönlendirdiği ifade edilebilir. İşletmede yer verilen bitkisel üretim dalı sayısının daha fazla olması ise varlıkları koruma eğilimini azaltmaktadır.

Tablo 17: Tarımsal Üretim Hedeflerini Etkileyen Faktörler Üzerine Sıralı Logit Model Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken	Varlıklarını Koruma (Model3)			Yenilik-Kredi-Max.Kâr (Model4)		
	Katsayı	Standart Hata	Odds oranı	Katsayı	Standart Hata	Odds oranı
Gözlem sayısı	116			117		
Yaş	-0.0084	0.0419	0.9917	-0.0176	0.0345	0.9825
Eğitim	-0.3384	0.4850	0.7129	-0.2015	0.2905	0.8175
Eğitim2	0.0193	0.0343	1.0195	0.0502	0.0352	1.0515
HaneBS	-0.2226	0.2923	0.8004	-0.2291	0.2141	0.7953
Tecrube	0.0347	0.0330	1.0353	0.0186	0.0255	1.0188
Tgel%	0.0062	0.0107	1.0062	0.0214	0.0085	1.0216**
ZirOda	-0.8472	0.7383	0.4286	0.1906	0.4967	1.2100
KoopBirl	-0.6955	0.6740	0.4988	0.9871	0.6142	2.6835
STK	0.3464	0.9481	1.4140	0.3928	0.7986	1.4812
SosGuv	-0.2525	0.5872	0.7769	-0.2287	0.4906	0.7956
IslArazi	0.0476	0.0270	1.0488*	-0.0088	0.0167	0.9913
Mulk%	0.0000	0.0076	1.0000	-0.0033	0.0066	0.9967
Kuru%	-0.0066	0.0084	0.9934	0.0052	0.0060	1.0052
Tutun	-0.0194	0.7176	0.9808	0.5264	0.5916	1.6929
BBHB B	-0.0872	0.1449	0.9165	-	-	-
BBHB K	0.0813	0.1327	1.0846	-	-	-
BBHB	-	-	-	0.0058	0.0707	1.0059
BitUrSayı	-0.1917	0.3198	0.8255*	0.0379	0.2369	1.0386
D traktor	-0.9753	0.5373	0.3771	-0.2891	0.4372	0.7489
Log-likelihood	-71.9666			-115.3874		
Doğru tahmin edilen gözlem sayısı	91 (78.4%)			76 (65.0%)		
LR test chi2	35.5876 [0.0080]			31.2674 [0.0185]		

* 0.10 önem düzeyinde anlamlı; ** 0.05 önem düzeyinde anlamlı; *** 0.01 önem düzeyinde anlamlı

^aBağımsız değişkenler hakkında detaylı bilgi Tablo 1’de verilmiştir.

Diğer sektörlerde olduğu gibi tarımda da kurumsal ve teknolojik ilerleme üreticilerin yeniliklere açık olmaları ile mümkündür. “Yenilikleri deneyerek ve ilave kaynak kullanarak en yüksek kârı elde etmek istiyorum” şeklindeki hedefin hangi kaynaklardan etkilendiği incelenmiş (Model4), çiftçinin toplam geliri içerisinde tarımsal gelir payının yüksek olmasının yenilikçilik ve kredi kullanımı gibi risk almayı gerektiren fakat daha yüksek gelir vaat eden davranışları benimseme ihtimalini arttırdığı saptanmıştır (Tablo 17).

Tartışma ve Sonuç

Kırsal kesimin özellikle genç nüfus tarafından terk ediliyor olması Türkiye kırsalı için de geçerli bir olgudur. İşgücünün başlıca üretim faktörleri arasında yer aldığı dikkate alındığında, durumun tarımsal üretim açısından kaygı verici olduğu söylenebilir. Nitekim kırsal kalkınma politikalarının temel

hedeflerinden biri bu olgunun yıkıcı boyutlara ulaşmasını önlemektir. Dağ köylerindeki çiftçi davranışlarının analizi, gerek kırsal kesimin refahı ve tarımsal üretim, gerekse çevre üzerinde önemli yansımaları olan bu yörelerdeki problemleri ve fırsatları saptamak açısından önemlidir. Çiftçi davranışlarını etkileyen faktörlerin tespiti, bu davranışları arzulanan yönde değiştirmeye yönelik politikaların isabetli şekilde belirlenmesine katkı sağlayabilir. Bu çalışmada, Manisa ili Yuntdağı köyleri örneğinde, çiftçilerin çiftçilik mesleğine yaklaşımlarını ve tarımsal üretim hedeflerini etkileyen faktörler belirlenmeye çalışılmıştır.

Çiftçilerin çiftçilik mesleğinden pek memnun olmadıkları, sonraki jenerasyonun çiftçilik yapması konusunda daha da negatif bir tutum sergiledikleri görülmüştür. Çiftçilerin, çiftçilik mesleğinden vazgeçebileceklerini belirtmeleri, çiftçiliğe devam etmelerinin alternatif olanakların yokluğundan kaynaklandığını düşündürmektedir. Fırsat bulan gençlerin kentlere yöneldiğinin görülmesi de bu savı desteklemektedir. Tarım sektörünün önemi ve yerine getirdiği çok sayıdaki fonksiyon gözönüne alındığında bu bulgular üzerinde kararlılıkla durulmalıdır.

Çiftçilerin öncelikli tarımsal hedefinin üretim masraflarını minimize etmek olduğu saptanmıştır. Bu hedefi sırasıyla riski minimize etme ve araziye ve varlıkları elinde tutarak çocuklarına bırakma hedefleri izlemiştir. Diğer sektörler ile geri bağlantıları yüksek olan günümüz tarımında, tarım ve sanayi ürünleri arasındaki fiyat makasının giderek açılmasının da etkisiyle, minimum masrafın öncelikli hedefler arasında yer aldığı bilinmektedir. Bu makasın trendin ötesindeki konjonktürel hareketlerinin çiftçilere yaşattığı acı tecrübelerin yanı sıra; tarımsal üretimin iklimsel olaylardan etkilenmesi nedeniyle, deneyimli çiftçilerin riskler karşısında tedbirli olmaları da beklenen bir durumdur.

Sıralı Logit modellere göre, çiftçilikten memnuniyet düzeyinin eğitim görülen yıl sayısı ile ters yönlü ilişki içinde olduğu, yani, çiftçi ne kadar eğitilmiş ise çiftçilikten memnuniyet düzeyinin o kadar düştüğü görülmüştür. Bu durumu, daha çok eğitim almış olan bireylerin, mesleki tatmin ve gelir düzeyi açısından daha yüksek beklenti içinde olmaları şeklinde açıklamak mümkündür. Model bulgularından ayrıca işletme arazisi ne kadar geniş ise çiftçilikten o kadar memnun kaldığı anlaşılmıştır. Bu durumun geniş araziden elde edilen gelir ve refah düzeyinin daha fazla olması ile ilişkili olduğu düşünülebilir.

Çiftçilerin kendi çocuklarının çiftçilik mesleğine devam etmelerini isteme düzeyleri üzerinde ise hanede yaşayan birey sayısı, işletmede bütün üretimine yer verilmesi ve toplam işletme arazisi içerisinde kuru arazinin yüzde payı etkili bulunmuştur. Çiftçilerin genellikle çocuklarının çiftçilik yapmasını istemedikleri dikkate alındığında, hanedeki birey sayısının daha fazla olmasının bu yöndeki olumsuz düşüncüyü bir miktar olsun azalttığı ifade edilebilir. Bütün üretiyor olmak ise çiftçilerin çocuklarının tarımsal üretim ile uğraşması

yönündeki istekliliklerini azaltmaktadır. Bu durumu, tütün üreticilerinin piyasa yapısındaki değişmelerden önemli ölçüde rahatsız olmalarına ve bu üretim dalına genellikle alternatif ürünlere yönelmeye imkan bulamadıkları için devam etmelerine bağlamak mümkündür. İşletmedeki kuru arazi oranı ile çiftçilerin çocuklarının çiftçiliğe devam etmelerini istemeleri arasındaki doğru yönlü ilişkinin kuru arazide yetiştirilen ürünlerin işgücü isteği ve geliri ile bağlantılı olduğu düşünülebilirse de, konuya net bir açıklama getirmek güçtür.

İşletme arazisinin genişliği ile varlıkları koruma eğilimi arasında doğru yönlü bir ilişki bulunması, işletme arazisini kaybetme kaygısının üreticilerin tarımsal üretime ilişkin kararları üzerinde etkili olduğuna işaret etmektedir. İşletmede yer verilen bitkisel üretim dalı sayısındaki artışın varlıkları koruma eğilimini azaltması ise, uzun yıllar monokültür denilebilecek şekilde tütün ve belirli birkaç ürün üretirken, zamanla ürün sayısını arttıran üreticilerin varlıklarını kaybetme kaygılarının, deneyimin de etkisi ile, azaldığını göstermektedir.

Çiftçinin toplam geliri içerisinde tarımsal gelir payının yüksek olmasının, yüksek kâr düzeyini hedefleyerek, yenilikleri takip etmeyi ve tarımsal kredi kullanmayı teşvik ettiği tespit edilmiştir. Bu bulgu, geçimini ağırlıklı olarak tarımdan sağlayan üreticilerin, sektörde gelişmeyi tetikleyebilecek tarımsal girişimcilik eğilimlerinin, tarımsal üretimin geçimlerini sağlamada daha sınırlı bir yer tuttuğu üreticilerinkine göre daha gelişmiş olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu çalışma ile kırsal politikaların yönlendirilmesinde çiftçi davranışlarının dikkate alınmasının önemine ve bu alanda yapılacak araştırmaların gerekliliğine dikkat çekilmeye çalışılmıştır. Çalışmada oluşturulan modeller, dağlık yörelerde yaşayan çiftçilerin tarımsal üretime yönelik tutum ve davranışlarını açıklamada sınırlı da olsa ip uçları ortaya koymuştur. Diğer yandan, teksel çalışmalarda elde edilen bulgular, ancak benzer koşullardaki çok sayıda çalışma ile teyit edilirse kesinleşebilecektir. Ayrıca, çiftçi davranışlarının, sektöre yönelik politikaların şekillendirilmesinde kullanılabilir daha detaylı bir analizi için, benzeri ve daha kapsamlı çalışmaların, ihtiyaca göre, farklı koşul ve yörelerde gerçekleştirilmesi; sürekli değişen koşullarda çiftçinin nabzını tutabilmek için ise bu çalışmaların süreklilik arz etmesi gerekmektedir.

Kaynakça

Adrian, A.M., (2006). *Factors Influencing Adoption and Use of Precision Agriculture*. Graduate Faculty of Auburn University, PhD thesis, 167 s., Auburn-Alabama.

- Adrian, A., Norwood, S.H., Mask, P.L. (2005). "Producers' perceptions and Attitudes Toward Precision Agriculture Technologies". *Computers and Electronics in Agriculture*, Vol. 48, Issue 3, 256-271, Sept. 2005.
- Akçaöz, H., Özkan, B., Kızılay, H. (2005). "Tarımsal Üretimde Çiftçilerin Tutum ve Davranışları: Çiftçilik Amaçları Ölçeği (FOS), *Anadolu*, 15(2): 104-125.
- Akpınar, M.G., Yalçın Ö.F. (2001). "Kahramanmaraş İli Merkez İlçesi Dağ ve Orman Köyleri Tarım İşletmelerinin Ekonomik Analizi". *Fen ve Mühendislik Dergisi*, 4(1): 118-128.
- Bayard B., Jolly, C. (2007). "Environmental Behavior Structure and Socio-Economic Conditions of Hillside Farmers: A Multiple-Group Structural Equation Modeling Approach". *Ecological Economics*, 62: 433-440.
- Boyacı, M. (2000). *Çeşme İlçesinde Çiftçilerin Tarımda Kalma Eğilimleri Üzerine Bir Araştırma*. Ege Üniversitesi Tarımsal Uygulama ve Araştırma Merkezi, Yayın No: 6, İzmir.
- Can, Y., (2012), "İktisatta Psikolojik İnsan Faktörü: Davranışsal İktisat". *Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi*, 4(2): 91-98.
- Cottrell, A., Lucchetti, R.J. (2012). *Gretl Users Guide*. Gnu Regression, Econometrics and Time-series Library.
- Erkan, H. (1990). *Ekonomi Politikasının Temelleri*, Aydın Yayınevi, İzmir.
- Erkuş, A., Bülbül, M., Kırıl, T., Açıl, F., Demirci, R. (1995). *Tarım Ekonomisi*. Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Eğitim Araştırma ve Geliştirme Vakfı Yayınları, No: 5, Ankara, 1995.
- Çukur, T., Işın, F. (2008). "İzmir İli Torbalı İlçesinde Sanayi Domatesi Üreticilerinin Tarımın Çok Fonksiyonluluğu Kavramına Bakış Açılımları". *Ege Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 45(3): 185-193.
- Günden, C., Miran, B. (2007). "Bulanık Eşli Karşılaştırma Yöntemiyle Çiftçilerin Amaç Hiyerarşisinin Belirlenmesi Üzerine Bir Araştırma". *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 20(2): 183-191.
- Hallam, A., Bowden, A., Kasprzyk, K., Scotland. (2012). *Agriculture and climate change: Evidence on influencing farmer behaviours*. Scottish Government, Social Research, Rural and Environment Science and Analytical Services, Rural Analytical Unit, Edinburgh.
- Hemmati, M., (2002). *Multi-Stakeholder Processes for Governance and Sustainability: Beyond deadlock and conflict*. Earthscan, London.
- Işın, Ş., (2001). *Ege Bölgesinde Seçilmiş Bir Yöredeki Karma Tarım İşletmelerinde Üretim Dallarının Seçim Esasları Üzerine Bir Araştırma*. TZOB Yayın No: 215, Ankara.
- İnan, H. (2001). *Tarım Ekonomisi ve İşletmeciliği*, 5.bs., Avcı Ofset, Tekirdağ.

- Kuehne, G., (2009). *The Influence of Values and Attitudes Towards Family, Land, Water, Community, Lifestyle and Profit on Farmers' Behaviour*. Univesity of South Australia, Phd Thesis.
- Mckelvey, R. D., Zavoina, W. (1975). "A Statistical Model for the Analysis of Ordinal Level Dependent Variables". *Journal of Mathematical Sociology*, 4: 103-120.
- Newbold, P. (1995). *Statistics for Business and Economics*. Prentice-Hall International Edition, New Jeysey.
- Özdamar, K. (1999). *Paket Programlarla İstatistiksel Veri Analizi*. Kaan Kitabevi, Eskişehir.
- Schalk, J., (2011). "Linking stakeholder involvement to policy performance: Nonlinear and stakeholder-specific effects in Dutch local government policy making". Paper presented at the *2011 Public Management Research Conference*, Maxwell School at Syracuse University, NY, USA, June 2011.
- Sottomayor, M., Tranter, R., Costa, L. (2011). "Likelihood of Succession and Farmers' Attitudes Towards Their Future Behaviour: Evidence From a Survey in Germany, The United Kingdom and Portugal". *International Journal of Sociology of Food and Agriculture*, 18(2): 121-133.
- Topçu, Y., Uzundumlu A.S., Hun, Ş. (2013). "Modern Elma Bahçelerinde Yetiştiricilik Yapan Üreticilerin Üretimle İlgili Tutum ve Davranışlarının Analizi: İsparta İli Örneği". *Tarım Bilimleri Araştırma Dergisi*, 6 (1): 73-78.
- Walker, S. H., Duncan, D. B. (1967). "Estimation of the Probability of an Event as a Function of Several Independent Variables". *Biometrika*, 54(1): 167-79.
- Vogel, S., (1994). *Environmental Attitudes and Behaviour in the Agricultural Sector as Empirically Determined by Use of an Attitude Model*. Institut für Wirtschaft, Politik und Recht Universität für Bodenkultur Wien, Diskussionspapier Nr. 32-W-94.